

MAGYAR JOGÁSZEGYLETI ÉRTEKEZÉSEK.

209.

XXV. KÖTET. 4. FÜZET.

A JOGI VIZSGÁK REFORMJA

ELŐADTA ÉS MEGIRTA

KOVÁTS GYULA

A MAGYAR JOGÁSZEGLETBEN 1902 MÁJUS HAVÁBAN MEGKEZDETT VITA

CSORBA FERENCZ FELSZÓLALÁSÁVAL.

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA

1902

A jogtudományi doktoratus jelentősége.

T. teljes-ülés! Az állami helyesebben az állam kezelte jogi oktatás hazánkban azzal kezdődik, hogy a katolikus alapítású nagyszombati egyetemre az állam 1770-ben rátette a kezét. Előbb minden jogi oktatás csak egyházi jellegű volt. Erre az oktatásra a protestánsok is jogot formáltak az exercitium religionis liberum alapul vételével, habár a protestantizmus épen abban daczolt a katolicizmussal, mintha a lelkeket a jog külső erejével lehetne kormányozni. Az előbbi szerint az isteni kinyilatkoztatásnak nincs jogi jellege. Merőben valláserkölcsei jelentőségű. A protestantizmusnak ezzel az alapfelfogásával szemben állította épen oda a tridenti zsinat Jézus Krisztust mint valóságos törvényhozót, minek sokan az állami életre is kiható jelentőséget tulajdonítanak. Még az állam és az egyház közötti viszony is a szentírás szerint igazodnék.

Az állami jellegű jogi oktatás még jobban a Ratio Educationissal (1777) formálódott ki, midőn ezzel egyidejűleg a nagyszombati egyetemet Budára helyezték át. De azért a protestáns jogi oktatás tovább is folyt, habár nagy sikerei még mindig nem voltak. Tudjuk, hogy már a híres Comenius hiába iparkodott 1650-ben a protestáns jogi oktatást kiépíteni. Megmaradtak annál, hogy jóformán csak a természeti jogot (ius naturæ) tanították. Még kevéssel a II. József előtti időre vonatkozólag is arról értesít bennünket Kazinczy Ferencz (Pályám emlékezete), hogy a mint nem tanították Patakon és Debreczenben a hazai történetet, úgy a hazai jogot sem. Ezt csak Nagyszombatban tanították és Egerben, hol 1740-ben alapították a ma is fennálló lyceumot azzal a törekvéssel, hogy katolikus ügyvédek se hiányozzanak. «Az én koromban — írja Kazinczy — Patakon és Debreczenben még nem tanítanak hazai törvényt,

nem még magyar történeteket külön fogva a világ történeteiből. Az ifju nem tudta egyebet midőn iskoláit elhagyta, mint dogmatika és polemica theologiát, mintha az, a mit alsóbb iskoláiban tanult, ha jól tanított, elég nem volna. Mely törvényeinken állapodik vallásunk s mi az a bécsi, három nickelsburgi, linzi, szatmári béke, azt én Patakon nem tudtam, azt később tanultam meg. Szülei patvariára adták (már tudniillik az ifjut) s ott a praxis és egy izetlen vastagságú Huszty csinálták olyan prókátorrá, milyen philosophia nélkül a közönséges fejből válhatott.» Valójában a *ius naturæ* tanítása is igen fogyatékos lehetett. Még a római jog tanításának alapját is a nagyszombati egyetem működése vetette meg.

A II. József kora a jog tanítására nézve is nagy fordulatot jelent. Ő nemesak Pestre helyezte át (1784) Budáról az egyetemet, de az állami jellegű jogi oktatás érvényre emelésére is hathatós rendelkezéseket tett. Először is azt hagyta meg 1784. évi június 14-én 14,127. sz. a. kiadott rendeletében, hogy azok, kik ügyvédi vizsgát akarnak tenni, előbb examen rigorosumot tartoznak *coram facultate* tenni, mit sokan — így egyetemünk is — úgy értettek, hogy előbb valóságos rigorosumot vagyis jogtudományi doktoratust kell tenni. Habár a tett rendelkezést később (*ordo iudiciarius* 433. §.) úgy magyarázták, hogy az examen rigorosum alatt nem kell többet érteni, mint oly szigorú vizsgát, mit kir. akadémián is le lehet tenni, a rendelkezés hatását nem tévesztette el. Ráutalt az állami jellegű jogi oktatás igénybe vételére. A hallgatóság oda igyekezett tanulni menni, hol az előírt vizsgát le is tehette. Utóbb II. József azt is elrendelte 1787. évi szeptember 27-én 34,054. sz. a., hogy az examen rigorosumot a közigazgatási pályára készülők is le tartoznak tenni. Ezekkel a rendelkezésekkel az állami jellegű jogi oktatás hathatósan biztosítva lett. A második rendelkezés megtételekor II. József a protestáns ifjuság eljövetelének okából az állami intézetekre még könnyítéseket is tett. Mindjárt a harmadik évfolyamra iratkozhatott be, melyen a filozófiai két kurzus után kezdődött csak voltaképen a két évig tartott különleges jog- és állam-tudományi oktatás. A filozófiai két évfolyamon át a jogból tulajdonképen csak a *ius naturæ*-t és a *ius gentium*-ot tanulták, melyekkel a protestánsok több helyen

már középiskoláikban foglalkoztak. Ezen az alapon léphettek be ifjaik mindjárt a harmadik évfolyamba s ez rájuk nézve annyiban volt előnyös, hogy a magyar joggal (*ius patrium*) elméletileg is megismerkedhettek, a melyet a protestáns iskolákon csak nagyon elvétve tanítottak s egészen a praxis idejére hagytak. A II. József rendeletei azonban igen népszerűtlenek voltak már azért is, mert az első ízben rendszeresen üzött germanizációval estek egybe. Az ő korában a magyar közjog tanítása szenvedett legtöbbit, a mely időben még az is megtörténhetett, hogy Sárospatakon Szilágyi Márton a kollegium rektora 1784. évi december 16-án arról értekezhetett, hogy az alattvalóknak semmi joguk sincs a fejedelem rendeleteit bírálgatni (*de dispositionibus summi terrae principis non velligandis*).

Ballagi Géza: Szilágyi Márton nem Patakon tanított, hanem Debreczenben.

Kováts Gyula: Az a Szilágyi Márton, kire gondolni méltóztatik debreczeni professzor volt és pedig 1680 körül. Ennek az unokája az a Szilágyi Márton, kiről nekem volt szerencsém megemlékezni. De hadd folytatam előadásomat.

Nem csoda, ha II. József után az alkotmányosság visszaálltával az autonóm egyházfelekezeti jogi oktatás s az ezzel kapcsolatos vizsgáztatás egészen feléledt és pedig az 1790. évi XXVI. artikulus következtében, mely a protestáns főiskolákat hatályosan biztosította. Az ügyvédi pályára, a leginkább igénybe vett jogi pályára autonóm egyházfelekezeti jogi iskolák útján is el lehetett egészen szabadon jutni. Erre a pályára több egymást szakadatlan rendben követő nemzedéket nem csekély számban autonóm egyházfelekezeti iskolákban készítettek elő és vizsgáztattak. Nem csoda, ha az államnak az a tulsulya a jog- és állam-tudományi oktatás terén, mely az 1790 előtti években előállott, veszendőbe ment, habár az érvényben maradt Mária Terézia-féle *Ratio Educationis* (1777) az államkezelte akadémiái jogi kurzusról, mely az egyetemen sem hiányzott, azt mondja: «*scopum eiusdem in eo situm esse oportere, ut aptos formet Regi ot reipublicæ administratores*».

Az autonom protestáns jogi oktatás leginkább Sárospatakon fejlődött ki, de nem előbb, mint 1793-tól kezdve, mely évben a magyar jog oktatását avval vezették be, hogy Kövy Sándort választották annak a tárgynak a tanárává, kit aztán Frank Ignác pesti egyetemi professzor messze felül mult a tételes régi magyar jog művelése mezején. Ugy látszik, hogy II. Józsefnek a jogi tanítást érintő intézkedései némi utóhatással voltak a protestáns jogi oktatás emelésére is, mely azonban az állami jellegű jogi oktatás szervezettségével még utóbb sem rendelkezett. Azt a nagy hanyatlást, melybe a jogi oktatás a tizennyolczadik század utolsó évtizedében az egyházfelekezeti jogi oktatás erősbödése következtében jutott, a tizenkilencedik század első felében még jobban éreztük. 1835-ben az egi akadémia mellé a pécsi akadémia járult mint jogot is tanító autonom egyházfelekezeti akadémia s 1846-ban Temesváron is támadt autonom katolikus jogtanító intézet, mely azonban egy-két évi fennállás után megszűnt. De azért az autonom egyházfelekezeti intézetek között a protestáns intézetek maradtak tulsúlyban. Midőn Wildner Ignác 1840-ben első váltói törvénykönyvünket elkészítette és ehhez később kommentárt írt, ebben méltán elmondhatta, hogy a jogi oktatást nálunk minő kezdetleges állapotban találta. Egész rövid ideig tartó tanulás és praxis útján könnyen el lehetett jutni az ügyvédi diploma megszerzéséhez. Ezért kívánt a kommentárja tanúsága szerint a törvénykönyvében szigorú és külön váltó-ügyvédi vizsgát. Még a közügyvédi vizsgában sem bizott meg s annak az óhajának adott kifejezést, hogy az ügyvédi vizsga előtt jogi doktoratust kelljen tenni, mihez ránk vonatkozólag — mint ezt már tudjuk — II. József 1784-iki rendeletével már igen közel járt.

A II. Józsefet követő időben tehát igen nagy visszaesés állott elő. De azért senki úgy ne értse az elmondottakat, mintha ezekért nemzeti multunkat szemrehányással akarnám illetni. Távoly áll tőlem. Akkoriban a nemzeti létért való küzdelem állott mindenáron az előtérben. Tagadhatatlan azonban az, hogy az állam kezelte jog- és államtudományi tanítás csökkenésével a jog- és állam-tudományi képzés szintje hanyatlott, mi csak azért nem volt annyira érezhető, mert ősrégi, jóformán

mindenki előtt ismeretes jogi intézmények közepette éltünk. 1790 óta három bevett keresztény egyház (a katolikus, a református és az ágostai) úgy jelentkezik, mint a jogi oktatás egyenrangú tényezője az állam mellett, minek következtében ezt az oktatást illetőleg még az állam fölé is kerekednek. Csak a görög-keleti egyház maradt tétlen, mely a nemzet életében különben sem volt résztvevő. Azóta hogy a görög-keleti egyház illetőleg egyházak (szerb és román) paritásos volta is biztosítva van (1848. évi XX. tövévenczikk), ezeknek az igénye is a jogi oktatásra vonatkozólag minden kétségen felül áll.

Az állami jellegű jog- és állam-tudományi oktatás ujra és pedig erősebben a már másodizben rendszeresen németesítő idegen uralom behatolásával érvényesült az 1848-at követő szomorú időben annak következtében, hogy most már az ügyvédi vizsgára bocsátás feltételeként az 1852. évi július 24-én kiadott patensben a törvénytudorságot (juridische Doctorswürde) kívánták meg. Wildner Ignác óhaja teljesült. Ekkor már az egyetemi oktatás keretében mozgó állami jellegű jog- és állam-tudományi oktatás domborodik ki. Sajnos csak az, hogy az autonom egyházfelekezeti jog- és állam-tudományi oktatás úgyszólván egészen el lett nyomva. A jog- és állam-tudományi oktatás tekintetében az állami monopolium álláspontjára helyezkedtek. Tagadhatatlan azonban, hogy a jogtudományi doktoratus — nagy előnyére legyen mondva — az állami jellegű egyetemi oktatást propagálta még a teljesen állami igazgatás alatt állott akadémiákkal szemben is, melyek azzal kapcsolatban, hogy a középiskolák átszerveztettek (nyolcz osztályu gimnázium érettségi vizsgával), egészen jogi szakiskolákká váltak vagyis jogakadémiákká lettek. Ilyképen a jogtudományi doktoratus a jog- és állam-tudományi oktatás egész vonalán valójában nagy jelentőségre vergődött. Népszerűtlenségét csak az okozta, hogy szélesebb körben való érvényesülése ismét az ujra rendszeresen üzött germanizációval esett egybe. De ez népszerűtlenségére nézve ép elég is volt. Egyszerűen osztrák intézménynek tekintették. Csak a szükség mentette azok eljárását, kik igénybe vették. Ehhez járult, hogy az országban még mindig csak egyetlen egyetem volt, mit akkoriban azért nem keveseltek, mert az összbirodalom világában az osztrák egye-

temek is rendelkezésre állottak, sőt ezek látogatását tartották főleg szem előtt.

Visszaesés újra az autonóm egyházfelekezeti jog- és államtudományi oktatás javára 1861-ben állott elő, mikor az ez évben tartott országbirói értekezlet ideiglenes törvénykezési szabályai által közvetített módon a régi jogi élet ismét lábra állott. Ekkor kezdődik az autonóm egyházfelekezeti jog- és államtudományi oktatás tulajdonképeni virágkora, minek utóhatását az ügyvédség ma is sinyli. Ekkoriban árasztották csak e igazán az országot a sok ügyvédjelölttel, kiket azután már csak az ügyvédi vizsgán elbuktatni igen bajos lett volna. Ekkoriban éledtek fel sorjában a még ma is létező autonóm egyházfelekezeti jogakadémiák. De azokon felül feléledt a jogtanítást illetőleg hat olyan autonóm egyházfelekezeti főiskola is, mely arra nézve azóta újra szünetel. A helytartótanács csak a soproni ágostai evangélikus főiskolától vonta meg a jog- és államtudományi oktatásra vonatkozólag a nyilvánosság jogát. Pedig a legtöbb ágostai evangélikus főiskola már az ötvenes években letett arról, hogy jog- és államtudományokat tanítson, mi az ágostai evangélikus egyház békésebb szellemének meg is felel. A legnagyobb szívósságot az evangélikus református főiskolák tanusították, melyek nemcsak Erdélyben, de Magyarországon is tulsulyra vergődtek. Az 1861 előtti állapot emlékéért csak az őrizte meg, hogy az administratív belátás meghagyta a jogtudományi doktoratusnak más vizsgákkal konkurrálólág elméletileg minősítő erejét vagyis ez a doktoratus továbbra is birt még fakultative minősítő erővel, a mi szinte meglepő s annyival inkább, mert az államvizsga intézménye is rendelkezésre állott. Úgy látszik az hatott közre, hogy még az osztrák is magasabbra helyezte a régi doktoratust, mint az újabb keletű államvizsgát.

Az újabb alkotmányos élet bekövetkeztével jött csak e igazán annak az ideje, hogy az állam kezelte egyetemi jog- és államtudományi oktatás jobban érvényesüljön.

A czélt egyelőre még most sem lehetett másként elérni mint csak úgy, hogy az 1874: XXXIV. törvény visszament arra, hogy az ügyvédi vizsgára bocsájtásnak egyik előfeltétele a jogtudományi doktoratus legyen, mit az Erdélylyel való unio

keresztülvitele után az megkönnyített, hogy időközben a kolozsvári Ferencz József egyetem (1872) létesült, minek az a hatása tagadhatatlan, hogy Erdélyben az egyetemi oktatáson kívül álló mindennemű jog- és állam-tudományi oktatás megszűnt, különösen az autonom egyházfelekezeti jellegű jog- és állam-tudományi oktatás, mely ott meglehetősen el volt terjedve. Egyszeriben ötből intézet szűnt meg a Királyhágón túl jogot tanítani, melyek közül négy autonom egyházfelekezeti volt. Az autonom egyházfelekezeti oktatás már csak a Királyhágón innét tartja magát erősen, mit főleg annak kell tulajdonítani, hogy az egyetemi élet fejlesztése megakadt. Ennek következtében már attól az elvtől is el kellett térni, hogy a birói képesítést az ügyvéddé képesítés nyújtja (1869. évi IV. törvény), a mely eltérés a külön gyakorlati birói vizsgáról szóló 1874. évi XXIV. törvényben jutott kifejezésre, de még sem úgy, hogy az ügyvédi vizsga nem adná meg a birói képesítést is. Csak a birói képesítés nem adja meg az ügyvédi képesítést.

Az előadottak után könnyű megítélni, hogy mi voltaképen a jogtudományi doktoratus jog- és állam-tudományi oktatásunk egész vonalán. Annak a segedelmével jut csak érvényre a leginkább állami jellegű egyetemi jog- és állam-tudományi oktatás bizonyos tulsulya, mi nélkül a jog- és állam-tudományi oktatás jól el sem lehetne. E mellett az a tekintet csak alárendelt jelentőségű, hogy a leendő birónak nem kell a jogtudományi doktoratust letenni, noha arra a leendő ügyvéd rá van utalva. De a különbség jóformán el is enyészik, ha meggondoljuk, hogy míg az ügyvédi diploma mindjárt utat nyit arra, hogy az ügyvédség fel a legfelsőbb forumig gyakoroltassék, addig az, hogy valaki birói vizsgát tett, magában véve nem adja meg még az albirói hatalmat sem. Ezt csak a biróvá kinevezés nyújtja, mire még hosszabb időn át az állam közvetlen felügyelete alatt rá is kell szolgálni és ezt az elméleti továbbképzésre is fel kell használni. Nem hiában követelik meg tehát Ausztriában a leendő ügyvédtől az államvizsgákon felül még a jogtudományi doktoratust is. Pedig ott az egyházfelekezeti jogtanító intézetek teljes hiányában ezek térfoglalásától legalább egyelőre nincs mit tartani.

Szinte hihetetlenül hangzik, hogy az igazságügyi kormány 1891-ben a bírósági szervezetet azzal is kiegészíteni vélte, hogy még a leendő bírótól is meg kelljen a jogtudományi doktor-ságot kívánni. Ki hitte volna akkor, hogy a közoktatásügyi kormány még majd egészen ellenkező irányban fog haladni vagyis annak az iránynak fog hódolni, hogy még a leendő ügyvédtől se kelljen jogtudományi doktoratust követelni. Kár is volt a bírói és ügyvédi képesítés dolgában ugyanolyan előzetes elméleti vizsgát akarni, habár elismerjük, hogy ha már ennek az egységesítésnek okvetlenül meg kellene lenni, a kérdést nem lehetne másként megoldani mint csak úgy, hogy a leendő bíró is tegyen jogtudományi doktoratust. Én azonban erre a ma-gam részéről valami nagy súlyt még ma sem helyeznék. A súlyt egészen másra helyezném, tudniillik arra, hogy a leendő bír-akat illetőleg az állami jellegű jog- és állam-tudományi oktatás inkább biztosíttassék, mi a leendő közigazgatási hivatalnokokra is ráférne. Hogy ez a cél miként volna elérhető, erről akkor fogok szólni, midőn annak a megvilágosítására kerül a sor, hogyan kellene a minősítő elméleti vizsgákat átszervezni. Az a vizsgabeli nivellálás, mit még az újabb előadói tervezet is szem előtt tart — mint majd látni fogjuk — egymagában ugyis inkább káros hatású lenne semmint üdvös. Azért legalább azt a kipróbált jogtudományi doktoratust sem kellene — mint mondani szokás — a tudománynak átengedni, melynek érdekeit különlegesen ma már ugyis egy külön vizsga, az egyetemi magántanárrá képesítés (habilitatio) szolgálja. Jól tudjuk, hogy a jogtudományi doktoratus eddigelé nemcsak a legszigorubb fajta elméleti vizsga, de hogy az a szirt is, melyen az autonom egyházfelekezeti jog- és állam-tudományi oktatás hullámai némiképp mégis megtörnek. Ha a jogtudományi doktoratust a tudománynak, a jog- és állam-tudományi oktatást pedig jó-részt az egyházfelekezeteknek engednők át, az állami jellegű jog- és állam-tudományi oktatás ugyancsak megcsökkenne, mitől kormányzati körökben mégis meg kellene hökkenni tudni.

Jól láthatjuk immár, hogy mi is az a jogtudományi dok-torátus jog- és állam-tudományi oktatásunk egész vonalán, midőn hazai államjogunk szerint az állam az egyházfelekeze-tekkel mintegy versenyezve fejt ki csak jog- és állam-tudományi

oktatást. Ez az a roskatag alap, melyen nálunk a jog- és államtudományi oktatás egész szervezete nyugszik. Ez az oktatás tehát nálunk nem az állam kizárólagos joga. A mi pedig az autonom protestáns jog- és államtudományi oktatást illeti, ilyen oktatás a külföld életében tulajdonképen ismeretlen. Csak nálunk létezik utánzatképen annak, a mi a katolikusoknál dogmatikai felfogásukból folyólag van meg. A mi jogállapotunk tehát a szóban levő oktatásra nézve meglehetősen középkori alapokon épült fel, mi a hitegység világába vezet vissza, mikor még állam és egyház érdekei meglehetősen összevágók voltak. És azt sem lehet tekinteten kívül hagyni, hogy az állami jellegű egyetemi oktatás általános érdeke is, ha csak arról, hogy két egyetemünkönél több egyetemünk legyen, lemondani nem akarunk, megköveteli a jogtudományi doktorátusnak mint minősítő elméleti vizsgának előtérben állását épen nálunk, hol a legtöbben a jogi pályára törekcsenek. Annak a megszűnte nemcsak az állami jellegű jogi oktatásnak válnék kárára, de még az állami jellegű egyetemi oktatásnak különlegesen is. És nemcsak jelenleg, de még inkább a jövőben. Az egyetemi oktatás extensiv fejlődéséről eleve is le kellene jó sok időre mondani. Lássuk most már az államvizsgát.

Az államvizsga.

Az államvizsga általában véve közszolgálat megkezdésére minősítő elméleti vizsga. Ilyen értelemben a mai államnak nélkülözhetetlen intézménye. Minden modern államban megvan, ha nem hívják is államvizsgának. Szűkebb értelemben olyan államvizsgát jelent, mely a tanító intézetektől külön szervezettekben áll fenn. De ilyen államvizsga csak a németeknél van, mi avval függ össze, hogy az egyetem mint ilyen náluk merőben tudományt mivelő és tanító intézet. A német államvizsga tehát egészen különleges intézmény.

Ezt a német államvizsgát mi 1848 után az ötvenes években Ausztriából kaptuk meg. De ezért már ekkor is az inkább minősítő jogtudományi doktorátus állott az előtérben s nem a német eredetű államvizsga. Ennek az államvizsgának épen ugy

mint a jogtudományi doktorátusnak minősítő ereje 1861-től kezdve jó ideig csak az adminisztratív belátásnak köszönhető fennmaradását. Az 1861. évi országbírói értekezleten megállapított ideiglenes [törvénykezési szabályok értelmében a jogakadémiai közönséges évi vizsgákkal is be lehetett volna érní. Természetesen ilyenek az egyetemen azóta, hogy itt az 1848. évi XIX. törvénycikkben proklamált tanszabadságot meghonosították, már nem voltak s itt jogtudományi doktorátus illetőleg államvizsga nélkül minősítést nem lehetett volna nyerni. A gyakorlati bírói vizsgálatról szóló 1874. évi XXIV. törvény az első magyar törvény, mely a jogtudományi államvizsgáról említést tesz. Ebben a törvényben már a szigorlatról is szó van mint elméleti minősítő vizsgáról, de még inkább — mint ezt tudjuk — az ügyvédi rendtartásról szóló 1874. évi XXXIV. törvényben

A német államvizsga intézménye nálunk 1874-ben úgy alakult át, hogy tulajdonképen csak a neve maradt meg. A külső államvizsga helyébe a belső államvizsga lépett, mi már egészen más. Most már az államvizsga a jogtanító intézetek keretén belül áll, mi a professzori elem tulsúlyánál fogva a vizsgákat feladatuknak megfelelőleg elméletiebbekké is tette. Egészen helyesen. Elméleti vizsgák elméleti, gyakorlati vizsgák gyakorlati emberek elé valók.

Igy van ez a németeket kivéve mindenütt, kik között a gyakorlati emberek sorában is nagyon sok bir kiváló elméleti műveltséggel. A külső államvizsgán nálunk inkább azok a jelöltek voltak előnyben, kik jobban tudtak memorizálni. Ez szintén megmutatta, hogy az államvizsga német intézménye mennyire nem nekünk való, melynek tulajdonképpen a tanító-intézeten kívül álló intézménynek kell lenni. Valójában olyan viszonyok is kellene hozzá, minőkkel éppen csak a németek rendelkeznek. Annyiban tehát az 1874. évi államvizsgai reform jogosult volt, a mennyiben a külső államvizsga intézményét mellőzte, de ezzel aztán a német államvizsgai intézmény halomra is dőlt. Egyébként a reform egészen elhibázott, minek oka főleg abban rejlik, hogy az államvizsga tartásának jogát az autonom egyházfelekezeti jogakadémiák is megkapták, mit okvetlenül el kellett volna kerülni. Hogy ez nem történt, az államvizsga nem egy jogakadémián valósággal egyházfelekezeti

államvizsga, a mi az államvizsgának, természetével ugyancsak ellenkezik. Az 1874. évi reform másik főhibája pedig az, hogy a különálló jogtudományi és az ugyancsak különálló államtudományi államvizsgázást létesítette, minek megfelelőleg 1875-ben a külön jogtudományi és a külön államtudományi doktorság is előállott. Szinte szerencse, hogy míg az államtudományi államvizsga és az államtudományi doktorátus csak a közigazgatási szolgálatra szól, addig legalább a jogtudományi doktorátus úgy az igazságügyi mint a közigazgatási szolgálatra képesít. Bizonyára sokkal egyszerűbb lett volna az 1874. évi reformot úgy ejteni meg, hogy a régi külső államvizsga belső államvizsgává alakíttatik át a nélkül azonban, hogy ezt az autonóm egyházfelekezeti jogtanító intézetek is megkapják.

Látni való, hogy az államvizsga eddigelé is dekadens fejlődést tüntet fel, mi aztán az egyházfelekezeti államvizsga képében éri el tetőpontját, a mivel szemben a doktorátus állami szempontból is előhaladó irányban fejlett. Csak eleinte a nagyszombati egyetem első idejében volt egyházfelekezeti jellegű vizsga, mikor még egészen középkori jelleggel bírt, mit az is elárult, hogy csak doctoratus iuris canonici és doctoratus iuris civilis volt, mely kettő együttvéve adta a iuris utriusque doktorátust. Attól kezdve, hogy az állam veszi át mindjebben az egyetemet, áll elő a doctoratus iuris universi, mely már az állami léttel való kellő elszámolást jelenti s így benne a politikai tudás bizonyos szakmái sem hiányzanak. Még az államvizsga jellegét is sokkal jobban őrzi ma már mint maga az államvizsga, ha tekintetbe vesszük azt, hogy államvizsga alatt nem kell éppen a német államvizsgát érteni, hanem csak oly vizsgát, mely az államilag megszabott minősítést biztosítja. Csupán állami intézeten csupa állami alkalmazott előtt nyerhető csak el. De nem csak a legjobb módon államvizsga, hanem a legjobb fajta vizsga is, mely fokról-fokra érte csak el azt az előkelő helyzetét, a melybe jutott. A tradíció tehát inkább mellette szól, mint az úgynevezett államvizsga mellett, mi nélkül tulajdonképen jól el lehetnénk, ha ugyan egyetemek kellő számban állanának rendelkezésünkre. A kontinens két fő államában Franciaországban és Olaszországban — ha nem is maga az egész doktorátus — a doktorátusi szóbeli vizsgák az elméletileg

minősítő vizsgák. Angliában legalább meg van fakultative a doktorátus minősítő ereje. Bizony kár a doktorátus intézménye iránt akkora bizalmatlansággal viseltetni.

A mondottak daczára a második előadói tervezet mégis az államvizsga intézményét akarja tovább fejleszteni és pedig főleg az egyházfelekezeti jog- és állam-tudományi oktatás javára, mit igen könnyű fölismerni. Minden egyházfelekezeti jogakadémia mellé is kerülne államvizsgálati bizottság, melynek tagjai főleg az illető egyházfelekezeti intézetek professzoraiból vétetnének. Ez végső elemzésében ugyanazt mutatja, mintha az államvizsgát maga az egyházfelekezeti intézet tartaná. Az igaz, hogy ezt ma is tartja, csak hogy ennek megvan a maga ellensúlya a jogtudományi doktorátus mai kiváltságos állásában, a mi a leendő ügyvédekre nézve valóságos privilegium odiosum. Ha már most ez az állapot megszűnnék, könnyű belátni, hogy a lényegileg véve egyházfelekezeti államvizsgák minő nagy szerepet fognának játszani tekintve azt, hogy egyházfelekezeti jogtanító-intézetek még mindig nagyobb számmal vannak, mint állami vezetés alatt álló ilyen intézetek. Bátran állithatjuk, hogy a jog- és állam-tudományi oktatásnak valamelyes módon meglevő állami tulsulya is veszendőbe fogna menni, mire nézve az a könnyebbség is számba veendő, mit az egyházfelekezeti jogtanító intézeteken való vizsgázás mindenkor nyújtott és nyújt. A következéseket igen könnyű belátni. Rövid idő alatt látni fognók, hogy hová jutott Magyarországon a jog- és állam-tudományi oktatás. Ki merné ezért a felelősséget elvállalni épen olyan politikai viszonyok között mint a mostaniak. Visszacsinálni sok időbe kerülne, ha ugyan annak a visszacsinálásnak az ideje el is következne. Embernyi ember legyen, ki reá majd vállalkozik.

Feltűnök az előadói tervezet általános megokolásában azok az érvek, melyek az egyházfelekezeti intézetek helyén és légkörében tartandó államvizsgák érdekében elmondatnak:

«Ugy véljük, hogy nem lenne helyes oly rendszabályokat tervbe venni, melyek az eddigi történeti fejlődés ellenére a reformtól várható előnyöktől megfosztanak a felekezeti főiskolákat. A felekezeteknek alkotmányunk szerint joguk van a jogakadémiákhoz. Ha van és ezt a törvényhozás megvál-

toztatni nem óhajtja, úgy az államnak nem szabad arra a kétes szerepre vállalkoznia, hogy e jog gyakorlását az államvizsga szervezetének módozatai révén hiúsítsa meg. Az államnak, azt hiszszük, nem szabad e szervezetet és annak keretében az egyes államvizsga-bizottságok székhelyeit úgy állapítani meg, hogy a felekezeti jogakadémiák a többi jogakadémiákkal való párhuzamos fejlődésükben e megállapítások miatt legyenek megakasztva. Az adott viszonyok között tehát a helyes ut nézetünk szerint egyedül az, a melyet választottunk s a mely szerint a felekezetek jogai nem paralyzáltatnak, de a mellett az állam a tanügyi felügyelet jogát és a minősítésnek állami érdekeit a nyilvánossági jognak, a képzésnek és a képesítésnek szervezetében intézményileg hatályosan biztosítja. Az államra anyagilag is hátrányos lenne, de az állam erkölcsi méltóságával sem lenne összeegyeztethető, hogy a midőn a jogi oktatáshoz és a minősítéshez fűződő érdekeit a felekezeti tanügy érdekeivel ekképp összhangba hozhatja, ne ezt az utat válaszsza, hanem oly rendelkezéseket tegyen, a mely rendelkezések következtében a felekezeteknek alkotmányos joga válnék hatálytalanná. E tervet ezen okok miatt — az eddigi jogállapotnak megfelelőleg — a felekezetek által fentartott jogi főiskolákat is a legteljesebb mértékben bevonja a reform körébe s így — mivel a reformnak érvény esülése a jogakadémiák megnépesedésével jár — a felekezetek jogos érdekeit éppen nem csorbítja. E mellett azonban a tervet a kifejtett körülményeknek megállapítása és az államvizsga szervezésének tervbe vett módja révén mindazon érdekeket is a legteljesebben megóvjva, a melyek a felekezeti tanügy alakulásához és a közszolgálat minősítéséhez állami szempontból fűződnek.»

Nem hiába eseteltem már előbb jogoktatási állapotainkat, miből kitűnt, hogy a jog- és állam-tudományi oktatás nemcsak az államot illeti meg, de az exercitium religionis alkotó részeként az egyházfelekezeteket is. Az egyházfelekezeteket mondtam s nem a felekezeteket általában, melyek közül csak a bevett keresztény paritásos egyházak birják a főiskolák tartásának jogát. De így is elég számmal vannak. Az autonom egyházfelekezeti jogiskolák (Kecskemét, Debreczen, Sárospatak, Mára-

marossziget, Eger, Pécs, Eperjes) még mindig nagyobb számmal jelentkeznek, mint a teljesen állami igazgatás alatt álló jogtanító intézetek (Budapest, Kolozsvár, Kassa, Pozsony, Nagyvárad). Milyenné válhatik a helyzet, ha azok az autonom egyházfelekezeti jogiskolák még nagyobb jelentőségre találnak vergődni. Már arról is szó van, hogy a pozsonyi és nagyvárad-i jogakadémia mint katolikus alapból fentartott intézetek a szervezés alatt álló katolikus autonomiának kiadassanak illetőleg vele összefüggésbe hozassanak. Még azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895. évi XLIII. törvényben a katolikus egyház nálunk levő rítusai (latin, görög, örmény) mint külön egyházak vannak feltüntetve, melyek mindegyikének aztán külön-külön megvan a joga ahhoz, hogy jogakadémiát tartson. Ez a joga az egészen külön szervezett szász-luteránus egyháznak is megvan, habár ezt az egyházat a fölhívott törvény a bevett egyházak között külön nem említi. Még rosszabbá válnék a helyzetünk, ha a nemzetiségi egyenjoguságról szóló törvényünk (1868: XLIV.) 26. §-ának ígérete egész terjedelmében érvényesülne a nyilvános főiskolai oktatásra vonatkozólag. Főiskolát bármely nemzetiséghez tartozó egyes honpolgár is állíthatna s az ilyen főiskola az állami főiskolával mindenben egyenjogu lenne.

A csodálatos csak az, hogy mindezekben az előadói tervezet nem lát veszedelmet, holott újabb alkotmányosságunk óta az autonom egyházfelekezeti oktatásnak nem a fejlesztését, de az ellensúlyozását tartottuk mindig szem előtt. Ez most kétes szerepre vállalkozásnak mondatik, mi az állam erkölcsi méltóságával ellenkeznék. Az állam és egyház ugy lesznek feltüntetve, mint a jog- és állam-tudományi oktatás egyenrangu tényezői. Mit is jelentene mást mint ezt az egész idézett szöveg, midőn kifejezetten is a felekezeti jogakadémiáknak a többi jogakadémiával való párhuzamos fejlődéséről beszél. Ezt a világeért sem szabadna megakasztani. És így tovább.

Valójában sajnálatos körülmény, midőn még arra sines tekintet, hogy az államnak legalább az a bizonyos tulsulya a jog- és állam-tudományi oktatás terén óvassék meg minden körülmények között, melylyel ma valahogyan még is csak rendelkezik. Tudjuk, hogy ezt a minimumot is minek köszönhetjük.

Hogy az a bizonyos tulsuly óva lett, az elméleti vizsgák ma ennálló rendjének utjánmódján egyenesen a jogtudományi doktorátus intézményének bizonyos mértékig előtérbe helyezésével történt s egyenesen ennek köszönhető, hogy csak annyi autonom egyházfelekezeti jogiskolánk van, mint a mennyi van. Ha majd az ellenkező irányban haladunk, biztosra vehetjük, hogy egyik-másik már megszűnt egyházfelekezeti jogtanító intézet is fel fog halottaiból újra támadni. Görög-keleti egyházaink sem maradnak majd tétlen s autonom szerb és román jogi főiskolák is fognak bennünket szerencsétetni. Quod uni justum alteri æquum. Ez fejezi ki jól az egyházak közötti paritás elvét, mely alapon birják a protestánsok autonom jogtanító intézeteiket, habár ezeknek a protestáns dogma szempontjából semmi jogosultságok. A tervezet az állam erkölesi méltóságát hangoztatva azt tartja, mintha az államnak a jogi oktatás és minősítéshez füződő érdekeit az egyházfelekezeti jogi oktatás érdekeivel teljesen összhangba lehetne hozni. De ez egyszerüen lehetetlen. Az egyház és állam közvetlen céljai mások s az egészen az államot illető minősítő vizsga az egyedüli, minek segedelmével teremthet csak türhető állapotokat az egyházfelekezeti jogi oktatással szemben, mire Franciaország legujabb történelme nyujt igen tanulságos adatokat.

Tudvalevőleg Franciaországban III. Napoleon utolsó éveiben került napirendre a felsőbb oktatás szabadsága, minek megvalósítását egyházi részről sürgették azon az alapon, hogy már egy 1850-iki törvény ígérte. Az Olivier-ministerium alatt oglalkozott már bizottság a püspökök kívánságainak megfelelő törvényjavaslat kidolgozásával. De csak a köztársaság alatt 1875-ben lett belöle törvény, melynek 1. §-ában a felsőbb oktatás szabaddá tétetett. E törvény szerint minden olyan intézet, mely kimutatta, hogy tanerök és taneszközök tekintetében a törvény kívánságainak megfelel, mint faculté libre szerepelhet s ha három facultást tud összehozni, université libre lehet. A főnehézséget az akadémiái gradusok osztogatása okozta, miután azok Franciaországban államvizsgák jelentőségével birnak. Erre nézve az 1875-iki törvény azt a rendelkezést tette, hogy a jelöltek tanulmányaik befejeztével vagy állami fakultáson vagy vegyes bizottság (jury) előtt vizsgázhatnak, mely-

nek tagjait állami s szabad fakultások tanáraiból a közoktatási miniszter nevezte ki. Ilyképpen ezek a vegyes bizottságok is osztogattak licentiatust, sőt még doktorátust is. Csak a baccalaureatust (körülbelül annyi mint a mi érettségi vizsgánk) tartották fenn az állami intézeteknek. A törvény meghozatala után támadtak Párisban, Lyonban, Angersben és Lilleben a katolikus egyetemek, melyekhez a profeszszorokat a püspök nevezi ki. Ez intézetek fejlődése azonban korántsem felelt meg a hozzájuk fűződött várakozásnak, különösen nem állami szempontból. Az 1876. évi politikai fordulat ellenök nagy mozgalmat támasztott, mi főleg a körül forgott, hogy az akadémiai gradusokat csak állami fakultások adják, mit aztán a képviselők kamarája 1876-ban el is határozott. Az előbbi állapotba való visszahelyezkedés azonban jó sokáig a senatus ellenállásán tört meg. Csak négy év múlva sikerült Jules Ferrynek az 1880. évi márczius 18-áról való törvényben az előbbi állapotot nagy nehezen visszaállítani. A visszahatás még mindig igen erős s 1898-ban a conseils généraux-k még annak a kívánságuknak is kifejezést adtak, hogy senki közfunkcionáriussá ne lehessen, ki néhány évet nem töltött állami iskolán, mi már igen erősen belevág a katolikusok iskoláztatási jogába. De azt magok a katolikusok is kénytelenek elismerni, hogy a minősítő vizsgák tartása közszolgálat szempontjából egészen állami dolog még az ügyvédséget illetőleg is.

Én tehát azokkal, miket a saját viszonyaink helyes megítélése szempontjából elmondottam, korántsem mondottam tulsokat. Ha a francia viszonyok ecsetelése után még csak azt emlitem fel, hogy mi pedig felekezetiileg és nemzetiségileg széttagolt ország vagyunk, mindenesetre be kell látni, hogy a mi helyzetünk sokkal súlyosabb. Valójában különös lenne, ha nálunk Belgiumot találnók utánozni, hol az 1876. évi törvény erejénél fogva olyanféle állapot létezik, mint a minőt a mostani előadói tervezet akar. Igaz, hogy ott a doktoratus előfeltétele annak, hogy valaki ügyvéddé lehessen, de ezt a doktorátust egyházfelekezeti intézeten is el lehet érni. Ilyen áron nekem még a doktorátus sem kellene. Csak azon csodálkozom, hogy protestánsainknak vannak leginkább inyére a miniszter előadói tervezetei, kik pedig a belga állapotokkal egyébként

nem tudnak rokonszenvezni. Ilyen rokonszenv a jogi oktatásra nézve 1878/9-ben még nem nyilvánult, mely időben Trefort Ágoston, a nagy emlékü közoktatásügyi miniszter összehívására és elnöklete alatt a jogi szakoktatás tárgyában tanácskozások folytak. Ekkoriban a protestantismus olyan vezérlő alakjai mint Csengery Antal és Kerkapoly Károly meglehetősen távol állottak az egyházfelekezeti jogi oktatás előmozdításától. Az előbbiről ismeretes, hogy nem volt az egyházfelekezeti oktatásnak hive, de még az állami jogakadémiai oktatásnak sem. Kerkapoly Károly pedig a tanácskozások folyamán a többek között egyenesen a következőket mondta:

«Mi mindnyájan nemcsak állampolgárok vagyunk, hanem valamely felekezethez is tartozunk, részemről tartozom azon felekezethez, mely a linczi békekötésre szeret hivatkozni. Magam is tartok rá valamit, és azt gondolom, hogy a jogakadémiák megszüntetésének kérdését csak oly módon lehet megejteni, a mint az a linczi békében is alapul vett eszmék rövidsége nélkül megejthető. Ha itt újra is visszatérek a lyceális cursus kérdésére, nem azért teszem ezt, mintha szerelmes volnék a magam ideáiba. Inkább mondhatnám, hogy azon ideáim azért vannak, mert valamire jóknak tartom azokat, és ha nem tartanám valamire jóknak, nem is volnának ezen ideáim. Ne méltóztassék tehát azokhoz való gyermekes ragaszkodásnak venni, ha ismét visszatérek arra, a mit már a mult alkalommal e tárgyban előadni bátorkodtam. Nekünk protestánsoknak dogmánk, hogy mindnyájan papok, királyok és próféták vagyunk, tehát nemcsak azok, a kik a szószékre mennek, hanem a többiek is. Mi természetesebb, mint hogy, ha a királyok nevelését rábizzuk is másokra, de a prófétákat nem. Avval, hogy ők (t. i. a protestánsok) csak a gymnasialis képzést adják meg a laikus elemeknek, melynek minden tagja a dogmák képzésére is egyenjogositott például az esperessel, és a továbbképzést engedjék át az államnak: avval még a tökéletes jogi képzés titulusa alatt nem fognak megbarátkozni. Ha erre azt mondaná valaki, hogy az államnak igaza van, ha a teljes jogi képzés garantiáit keresi, azt mondom, hogy nekik is igazuk van, ha a gymnasium elvégeztével papjaik és prófétáik

továbbképzését nem akarják kezeikből kiadni. Fel kell tehát állítani a lyceális cursust azért, hogy mindazt, a mi a jogi facultáson nem positivum, jogakadémiák nélkül is megtarthassák. Mert hisz csak az érdekli őket. Protestans kereskedelmi jog, protestans váltójog nem létezik, de protestans fel fogásból szinezett eszjog igenis létezik és több e félék is léteznek. Azért újra is mondom, a föladat az, hogy a protestánsok jogakadémiák nélkül is megtarthassák mindannak előadását, a mi a jogakadémián tanítottakból nem tisztán positivum, és pedig előadatni egy életképes intézetben belül. Szerintem ilyenek voltak és ilyek lennének a lyceumok, a melyek tantárgyai ép azok, melyekre a protestánsok joggal súlyt fektetnek. Ha azután a többi jogakadémiákat összeforrasztják egy protestans egyetemben, ily módon nem vesztenénk semmit. Én részemről, ha felállítatnék egy lyceális cursus, melyben a széles értelemben vett philosophicumok absolváltatnának, három évi jogi tanfolyamba is bele tudnék nyugodni, és meg tudnám jelölni azon tárgyakat, melyek a lyceális cursusba felvétetvén, a jogi facultásból kimaradnának. Ily módon elesnék azon ellenvetés is, hogy a tanfolyamot újra meghosszabbítjuk.

Ezek után összefoglalom nézeteimet a jogakadémiák kérdésére nézve. Én elvileg nem gyönyörködöm a jogakadémiákban, sem az államiakban, sem a felekezetiekben, és hajlandó volnék helyükbe a célznak megfelelő, tehát egyetemi képzést tenni. De, a mi a practicabilitást illeti, hogy ahhoz szólhatnánk, a végre sokat kellene tudnunk, a mit az előttünk fekvő iratokból nem tudhatunk. Kellene még azon esetre is, ha eltekintünk a protestans intézetektől, melyekre nézve teljes meggyőződésem szerint az az egyetlen célra vezető ut, melyet bátor voltam megjelölni. Azon járva békével meg lehetne szabadulni azon hat prot. jogakadémiától, mely a megbotránkozásnak tán nem legkisebb köve, sőt nemcsak békével, hanem úgy az illető érdekelteknek, mint a jogi képzésnek is előnyére. Hogy a többieket illetőleg mit lehetne tenni, ehhez természetesen csak annak lehetne szólni, a ki az egyes jogakadémiák financiális alapjának jogi természetét ismeri, és tudja, vajjon tisztán a tanulmányi alapból

tartatnak-e fenn, avagy vannak egyéb javadalmak is, a melyekkel az állam nem föltétlenül rendelkezhetik? Én ezt részemről nem tudom.

Ettől eltekintve, nézetem az, hogy ez idő szerint meggondolandó nemcsak az, hogy a czélnak megfelelő jogakadémiákat fentartsuk-e oly erőkkel, a melyeknek másra fordítása a kormánytól és törvényhozástól függ, hanem az is, hogy vajjon a fenn nem tartás esetében mire lesznek azok magának a közoktatásnak terén a leghelyesebben és legczélszerűbben fordíthatók? Nem kívánok véleményt mondani e tekintetben, csak azon eszmét akarom kiemelni, hogy a közoktatás ügye egységes ügy lévén, én a kérdést illetően tul korlátoltnak tartom, ha az ügy van feltéve, hogy fentartassanak-e a jogakadémiák, vagy azok helyett és azok árán egy vagy két egyetem állíttassék? A kérdés szerintem így teendő fel: Jogakadémiák-e, vagy azok helyett és azok árán egyéb valami olyan, a mi legszükségesebb a közoktatás terén? Nem szabad itt szem elől téveszteni a mi szegénységünket. Ez követeli, hogy a kérdés így tágabban tétessék fel. A jogakadémiákat a jelenlegi létszámban nemcsak superfoetationak, hanem károsnak is tartom, mert úgy pénzbeli eszközeink, mint szellemi erőink pazarlásával jár. A mi viszonyaink közt pedig e téren még valóban a pazarlás árnyékának is kerülésére vagyunk utalva. Oda kell tehát hatni, hogy a jogakadémiák megszűnjenek, de úgy, hogy a vidékek és felekezetek jogosult érdekei ne sértsenek».

Látni való, hogy Kerkapoly Károly erős protestans gondolkozása daczára sem tudott a különleges protestans jogi oktatás mellett lándzsát törni s még arra is kész volt, hogy szinte feladja a protestans jogakadémiai oktatást. Ilyesmit követelni távol áll tőlem. De azt már mégis csak sokalnom kell, hogy olyan reform létesüljön, melynek az állami jellegű jogi oktatás vallahá a kárát.

Az elmondottak után egyáltalán nincs mit csodálkozni azon, hogy a közoktatásügyi miniszterünk összes hivatali elődei közül senki sem tudott az államvizsga intézményeért lelkesedni Csáky Albin gróf kivételével, ki eltérő felfogását a karnak meghallgatása nélkül készült s a képviselőház elé 1893-ban bete-

jesztett törvényjavaslatával érvényesítette is. De az egyházpolitika lezajlása után bizonyára ő sem pártolt volna olyan államvizsgai reformot, mely a jog- és állam-tudományi oktatásra való káros visszahatásánál fogva az egyházfelekezeti oktatást domborítaná ki. Már közvetlen utóda Eötvös Loránd báró kénytelen volt elődjének törvényjavaslatát visszavonni s csak olyan államvizsgai reformot tartott szem előtt, hogy az államvizsgát csak két egyetemi székhelyén vagyis csak Budapesten és Kolozsváron lehessen letenni, mi mellett még a jogtudományi doktoratus minősítő ereje is megmaradt volna.

A közoktatásügyi miniszter úr még az egyházpolitikai törvények életbe léptetése után is szükségesnek tartotta, hogy azt a visszavont törvényjavaslatot új életre hívja. Még a mai kormány megalakulása sem térítette le arról az útvjáról, melyre a doktoratus elejtésével 1896-ban rálépett. A jelen év folyamán már a második előadói tervezet is elkészült, melyből az egyházfelekezeti államvizsga képe még jobban tárul fel előttünk. Előbb csak a kir. ítélőtáblák székhelyein lett volna államvizsga. Most már minden jogtanító intézeten s így főleg — mert nagyobb számmal vannak — az egyházfelekezeti tanintézetek székhelyein lenne államvizsga. Ha már az előbbi tervezet is nagyban kedvezett volna az egyházfelekezeti jogoktatásnak még azokra a helyekre is kihatólag, melyek nem estek volna épen egybe a kir. táblák székhelyeivel, a mostani tervezet már egészen az egyházfelekezeti oktatás vizein evez. Lásuk most már a minősítő elméleti vizsgák reformját közelebbről.

A minősítő elméleti vizsgák reformja.

Ha már most azt kérdezzük, hogy a minősítő elméleti vizsgáknak minő reformjára volna szükségünk, erre a kérdésre a kellő feleletet történelmi fejlődésünk egészének tekintetbe vételével adhatjuk csak meg, mely azt tanúsítja, hogy a kérdés nálunk még mindig az állam és az egyházfelekezetek közötti tusának kérdése. Nem is annyira a vizsga, mint maga a jog- és állam-tudományi oktatás körül folyik a mérkőzés. A kettő szorosan összefügg egymással. A mely egyházfelekezeti jog-

tanító vagy jogot is tanító intézetnek államérvényes minősítő vizsgája van, az a jog- és állam-tudományi oktatás terén is sikeresen versenyezhet magokkal az ilyen oktatást nyújtó állami intézetekkel különösen akkor, ha mindennemű elméleti minősítő vizsgálatra kiterjeszkedhetik. Minél több a versenyző egyházfelekezet s egyházfelekezeti intézet, annál súlyosabb a helyzet. Viszont, ha a minősítés jogát az állam csak a saját intézeteinek adja meg, már ezzel eléggé képes a jog- és állam-tudományi oktatást kezében tartani. Ebből kell kiindulni és semmi szükség arra, hogy a jog- és állam-tudományi oktatást illetőleg az állami monopólium álláspontjára helyezkedjünk, mit hazai jogfejlődésünk sohasem ismert el, habár sok a barátja. Az állami monopólium már külföldön sem divik, hol mindenütt bizonyos biztosítékokkal körülövezve az egyént is megillető szabad tanítás az irányadó még a felső kiképeztetést illetőleg is. Mi tehát a nálunk létező alapon maradunk meg, melynek értelmében az állam és az egyházfelekezetek vannak csak jogosítva a jog- és állam-tudományi nyilvános oktatásra, mi azonban nem öleli fel a minősítő vizsgák tartásához való jogot, mely csak az államot illeti meg. Annyi bizonyos, hogy nem az állam tetszésétől függ az egyházfelekezetekkel szemben a nyilvános tanítás jogát megadni vagy meg nem adni. Mihelyest valamely egyházfelekezet az általában megszabott feltételeknek eleget tett, nyilvános tanításhoz való jogát jóformán el kell ismerni. Az 1790/1. évi XXVI. törvényezikk idevágó rendelkezése az egyházfelekezetek között fennálló paritásnál fogva semmi esetre sem magyarázható úgy, mintha az állam egészen szabad belátása szerint járhatna el. De lássuk magát a kérdést, mely a körül forog, hogy minősítő elméleti államvizsgákat illetőleg miféle reformra volna szükségünk.

Már a nagyszombati egyetem állami kezelésbe vétele, de még inkább a Ratio Educationis (1777) annak az iránynak hódolt, hogy a jog- és állam-tudományi oktatás terén az állam álljon első sorban, mi igen természetes. Az e fajta oktatás leginkább rá kell hogy tartozzék. A leghatályosabb intézkedéseket, mint láttuk, II. József tette és pedig a minősítő vizsgák útján, melyek az állami jellegű jog- és állam-tudományi oktatás igénybevételére is jó hatással voltak.

Habár ő a katolikus teológiai oktatást központi szemináriumaiban abszorbeálta vagyis államosította, a jog- és állam-tudományi oktatást illetőleg ismertetett rendszabályaival beérte. Tehát II. József a jog- és állam-tudományi oktatást illetőleg bizonyos mérsékletet tanusított. Az utána mégis bekövetkezett visszaesés óta jogfejlődésünk még mindig nem tudta elérni azt, hogy az államnak igazán biztosította volna az őt a jog- és állam-tudományi oktatás terén megillető túlsúlyt. Biróvá, közigazgatási hivatalnokká még mindig bárki lehet az állam-kezelte jogtanító intézetekkel való minden érintkezés nélkül is. Pedig a leendő bíró, a leendő közigazgatási hivatalnok az ki közhatalom (iurisdictio) gyakorlására lesz hivatva. A leendő ügyvéd inkább csak társadalmi köztevékenységre készül s még is rá van utalva — ha nem is magát a jog- és állam-tudományi tanfolyamát illetőleg — az állami intézetre, sőt mint ilyenre egyenesen az egyetemre, hol egyedül lehet jogtudományi doktorátust tennie s a mi arra ösztönzi, hogy inkább az egyetemen tanuljon. Az az irány tehát, mely a jog- és állam-tudományi oktatás terén az állam túlsúlyának érvényre emelésével áll kapcsolatban, még mindig csonkán áll fenn. Ezen a ponton kellene a reformot megfogni. A szükséges kiegészítés volna tehát az, mit szem előtt kellene tartani. Erre utal a reformot illetőleg egész történelmi fejlődésünk. Az állam intézte jog- és állam-tudományi oktatás túlsúlyáról addig igazában nem is lehet szó, míg minden pályára kihatólag ninesen ez a túlsúly feltétlenül biztosítva.

Az eddig követett úton kellene tehát tovább haladni és pedig úgy, hogy az ügyvédi pályán kívül álló más pályákra kihatólag is, melyek jog- és állam-tudományi képzettséget igényelnek, egészen biztosítva legyen az állam oktatási túlsúlya, mi annyit jelent, hogy továbbmenőleg is a jogtudományi doktorátushoz kellene nyulni. Ennek azonban nem csekély az akadálya. Egyetemi életünk extensive sokkal fejletlenebb, semhogy a jogtudományi doktorátust általában meg lehetne kívánni. 1891-ben is kár volt a czélon túllőni akarni. Ez szülte mindjárt rá a reakziót, melynek ma már a közoktatásügyi miniszter úr is hódol s a mely okvetlenül az autonom egyházfelekezeti intézetek túltengésére vezetne.

Nincs tehát más mód hátra, mint hogy a szélsőségektől óvakodva, középúton haladjunk. Elég ha az állami jellegű jog- és állam-tudományi oktatás igazi túlsúlyát általában biztosítjuk s nem épen az efajta egyetemi oktatását. Arra nézve pedig elégséges, ha az államvizsgát csak a teljes állami igazgatás alatt álló intézeteknek biztosítjuk. Még azt is megtehetnők, hogy az államvizsgát csakis az állam kezelte jogakadémiáknak engednők át, mi czélszerű is volna. A jogtudományi doktorátus mint minősítő vizsga ugyis megmaradna azzal együtt, hogy az ügyvédség elnyerésének feltétele. Ha már most a jogtudományi doktorátus mai helyzetében megmaradna mint főleg minősítő elméleti vizsga, egészen fölösleges egyetemek jog- és állam-tudományi karain még más minősítő vizsgát is tartani. A doktorátusnak és államvizsgának egymással való konkurencziája az egyetemeken ugyis az utóbbinak némi devalvácziójára vezetett. Azért az államvizsgák csak adassanak át az állami jellegű illetőleg teljesen állami igazgatás alatt álló jogakadémiák körébe, mi még a hallgatóság decentralizációját is némileg előmozdítaná, mire a közoktatásügyi miniszter úr méltán olyan nagy súlyt helyez a minősítés különféleségének megszüntetése mellett. Nemesak a minősítés különfélesége szünnék meg a köz-igazgatási pályára külön minősítő külön államtudományi vizsgázás megszüntetésével, de a budapesti egyetem hallgatói számának némi csökkenése is reményelhető volna azon a réven, hogy államvizsgát tenni csak azokon az állami intézeteken lehetne, melyek akadémiák. Addig is, míg állami egyetemeink száma szaporodni fog, a budapesti egyetem hallgatóinak nagy számát még azzal is apasztani lehetne, hogy tekintetbe véve azoknak a tekintélyes számát, kik a kolozsvári egyetemen szeretnek doktorátust tenni, meghagyatnék, hogy ott kelljen szabály szerint doktorizálni, a hol az illető a legtöbb félévet hallgatta. Egyenlő számú félévek esetében a korábbi évek félévei volnának irányadók azon az alapon, hogy az alapvető szakok hallgatása a korábbi évekre esik. A torlódás a budapesti egyetemen ugyis ezekben az években a legnagyobb. Tehát a decentralizáció érdekében is lehetne egyet-mást tenni a nélkül, hogy olyan eszközökhöz nyulnánk, miknek következtében az állami jellegű jog- és állam-tudományi oktatás túlsúlya

a legkomolyabban veszélyeztetnék s a minek következtében a jogtudományi oktatásnak nem is annyira a decentralizációja, mint inkább a deszorganizációja állana elő, minek árán a decentralizációja sem lehet valami nagyon kívánatos.

Az előadott úton-módon volna tehát az államvizsgai intézmény átszervezendő és semmiesetre se úgy, hogy az állam az őt a jog- és állam-tudományi oktatás terén némileg biztosított túlsúlyát is elveszítse.

Hogy ilyes is történhessék, az előadói tervezet azzal ijesztget, hogy az autonom egyházfelekezeti jogakadémiákra nézve valósággal halál volna, ha az államvizsgát az ügyvédi pálya elérésére is kiható módon meg nem kapnák. Mintha ezek az akadémiák az alapvizsgákkal be nem érhetnék s azzal, hogy az ő tanfolyamaikon is lehet a jog- és állam-tudományok tanulását teljesen elvégezni. Pedig az sem menne nagy baj számába, ha egyik-másik ilyen intézet csöndes kimulása bekövetkeznék. Szinte csodálatos, hogy a második előadói tervezet nem elevenítette fel kifejezetten az első előadói tervezetnek azt az ígéretét, hogy az állam az autonom egyházfelekezeti jogakadémiákat szerződéses alapon pénzzel is támogatni fogja olyaténképen, mint a hogyan az autonom egyházfelekezeti középiskolákat szokás támogatni. E nélkül a halállal való fenyegetés mindenesetre komolyabbnak látszik és még az is bekövetkezhetik, hogy a pénzbeli támogatás legalább segélyképen nem fogna elmaradni. Előre is jövendöljük. Az autonom egyházfelekezeti jog- és állam-tudományi oktatás felgalvanizálásának nemcsak oktatási tekintetben lesznek hátrányai, de annak az államra nézve pénzügyi következményei lesznek. Az állam azért is fizetni fog az egyházfelekezeteknek s majd később az összes felekezeteknek, hogy neki köztisztviselőket neveljenek. Annyi bizonyos, hogy bevett egyházfelekezeteink autonom akadémiai s később a többi vallásfelekezeti autonom jogakadémiák is hatalmasan fejlődésnek fognának indulni. Szinte kezdjük nem érteni, hogy mire való is volt újabb alkotmányos életünkben az állami közhatalomnak fejlesztése egészen a nagyszabású egyházpolitikai reformok megalkotásáig. Úgy tűnik fel, mintha az állami közigazgatás behozatalára meg egyáltalán nem kellene gondolni.

Ilyen és hasonló gondolatok kell hogy bántsanak bennünket az újabb előadói tervezet olvastára. És annyival inkább csodálkozunk kell az előadói tervezet törekvésén, ha meggondoljuk, hogy álláspontom az államvizsgai reformot illetőleg egészen természetes s épen nem keresztülvihető. Az autonóm egyházfelekezeti intézetek fentartó testületeit ugyanis mi sem akadályozza abban, hogy jogtanítással foglalkozó intézeteiket bizonyos fentartásokkal — különösen az alkalmazandó professzorok status religionisát illetőleg — állami kezelésbe adják. A pozsonyi és nagyváradi jogakadémiák is katolikus alapból fentartott intézetek, de azért teljesen állami igazgatás alatt állanak. Ez után indulva talán egyik-másik autonóm protestáns egyházfelekezeti jogakadémia is állami kezelés alá adathatnék, mi aztán neki az államvizsgát is meghozhatná s a mi annyival könnyebben történhetnék meg, mert — mint azt már említettem — a mi protestáns egyházaink dogmatikus felfogása szerint vallás és jog nincsenek egymással valami benső összefüggésben. A jognak egészen izlésük szerint való tanításáról ugyis gondoskodva lenne, ha egy-két olyan intézetük maradna, melyekben egészen autonóm módon intézkehdhetnének. Az az állapot úgy sem kívánatos s talán az egyházak közötti paritással sem egészen egyeztethető, hogy az államban aránylag a legtöbb intézeten ők tanítanak jogot. Katolikusaink bérik azzal, hogy csak két autonóm egyházfelekezeti jogtanító intézetük van. Legyenek tehát ők is méltányosak. Mutassák meg, hogy a nemzet állami fejlődésének e téren is hajlandók bizonyos áldozatokat hozni. Azt leginkább ők fogják tudni, hogy újabb jogfejlődésünk mennyire követeli azt, mit szem előtt tartunk. Kerkapoly Károly elhunyt jelesünk idézett beszédében megadja azt a gondolatot, melynek segítségével a kibontakozást jól meg lehetne találni. Ha a megoldás a lycealis tanítással mint már elavulttal nem is volna elérhető, egy-egy állami kezelésbe átveendő jogakadémián a nem egészen tétel tárgyak katedráinak betöltése az illető egyházfelekezeteknek fenn volna tartható. Ilyen elrendezés mellett az átadandó jogakadémia nemcsak tisztességes dotációra tehetne szert, de az államvizsgát is elnyerhetné.

Hogy az államvizsgai reformmal kapcsolatban a külön-

álló államtudományi doktorátust is meg kellene szüntetni, önmagától értetődik, valamint az is, hogy a jogtudományi doktorátusnak legalább is annyi tárgyat kellene felölelni, mint a jogtudományi államvizsgának. Nem szükséges azonban teljes egyöntetűsége törekedni. Odáig semmi esetre sem lehetne elmenni, hogy a római és egyházi jog, nemkülönben a jogbölcészlet a jogtudományi doktorátusban hiányozzanak. Ezek a jogászai tudásnak olyan alapvető részei, miknek semmiféle jogtudományi doktorátusban sem szabad hiányozniok, még az olyanban sem, melynek nem volna formailag minősítő ereje. A német jogtudományi doktorátus is felöleli a jogtudomány főszakmáit, habár nincs minősítő ereje. Valójában még a minősítő erővel nem bíró jogtudományi doktorátus felaprózása is nagy hiba volna. Ilyesvalami nálunk sohasem volt, még akkor sem, midőn 1848 előtt a jogtudományi doktorátus nem volt általában minősítő vizsga. A mi meg a régibb időt illeti, nagy félreértés volna azt hinni, hogy a külön római s a külön kánoni jogi doktorság egészen speciális doktorátusok lettek volna. A kettő közötti különbség a *ius utrumque* világának felelt meg, melyben a római jog tudása az általános magánjogi, a kánoni jog tudása pedig az általános közjogi műveltséget jelentette.

Most már az elméleti vizsgáknak a gyakorlati vizsgázáshoz való viszonyáról akarok szólni.

Az újabb előadói tervezet előrebocsátott megokolásának mindjárt a legelején arról tesz említést, hogy az ügyvédi és a gyakorlati bírói vizsga helyébe u. n. egységes gyakorlati igazságügyi vizsga fogna lépni. Ez volna az államvizsgai reformnak a tulajdonképeni kiinduló pontja. Erre a tervre nézve se érthetnek egyet.

Be nem látom, hogy a hagyományos ügyvédi cenzurát miért kelljen mellőzni, a melyet már III. Károly szervezett akkoron, midőn felsőbb bíróságainkat olyan sikeresen állandósította. Még ma is olyan a minősítő ereje, mint régente, annak daczára, hogy gyakorlati bírói vizsgánk is van. Ezt nálunk először csak II. József alatt ismertük meg és nem tartotta magát olyan állandólag, mint éppen az ügyvédi vizsga. Ennek az átszervezésével valójában beérhetnek visszamenve a bírói ha-

talom gyakorlásáról szóló alaptörvényünkre az 1869 : IV. törvényre, mely a birói képesítő vizsgaként is csak az ügyvédi vizsgát ismeri. Az «egységes gyakorlati igazságügyi vizsga» nevezet is különösen hangzik. Igaz ugyan, hogy az ügyvédi vizsgának éppen a jogtudományi doktorátus az előfeltétele s ezt mi a leendő bíróra nézve magunk se akarjuk s még kevésbbé akarjuk és akarhatjuk a leendő közigazgatási tisztviselőre nézve. De könnyű volna a szóban levő akadályt azzal elhárítani, hogy a leendő ügyvédtől úgy kívántatnék meg a jogtudományi doktorátus, hogy ezt nem tartoznék éppen az ügyvédi vizsga letétele előtt kimutatni, hanem kimutathatná akár az ügyvédi vizsga után, de mindenesetre ki tartoznék mutatni az önálló ügyvédi gyakorlatra bocsájtás előtt. Így aztán akár a leendő ügyvéd is lehetné a jogtudományi doktorátus nélkül is az ügyvédi vizsgát, feltéve, hogy államvizsgálója van. Azt a gyakorlati igazságügyi vizsgát ugyis úgy tervezik, hogy annak letételével még ne lehessen önállólag ügyvédkedni. Ha az az idő, mit a leendő ügyvédnek ügyvédi vizsgája után, de az ügyvédség önálló megkezdése előtt el kellene tölteni, főleg a nem önálló praktizálásnak volna is szánva, ezt az időt a doktorizálásra is fel lehetne használni s talán nem egyszer éppen gyümölcsözőbben is, mintha korábban kerül a doktoratusra a sor. Ma is megtörténik nem egyszer, hogy már bíróvá lett ember doktorizál igen sikeresen, ki jogtudományi államvizsgát s gyakorlati birói vizsgát már tett. Az előadott módon a jogtudományi doktorátus jelentősége is meghagyatnék, mit az egyetemi élet fejlesztésének érdeke is megkövetel, a miről szintén nem szabad lemondani.

A mily kevésbé óhajtom a doktorátus bárminemű lefokozását, épen olyan kevésbé szeretném azt látni, hogy az ügyvédi vizsga mellőztetnék. Mind a kettőt az idő próbálta ki s erősítette meg mai pozíciójukra nézve.

Igy tehát a második előadói tervezettel a minősítő elméleti vizsgákra nézve csak annyiban érthetek egyet, a mennyiben a külön államtudományi vizsgázást én is eltörlendőnek tartom. Még a gyakorlati igazságügyi vizsgát illetőleg sem érthetek egyet az előadói tervezettel. Bizonyára nem ok nélkül. Az elméleti és gyakorlati vizsgák olyan szoros összeköttetésben álla-

nak egymással, hogy csak együtt dönthetők el helyesen elannyira, hogy szinte kívánatos volna, ha még az elméleti vizsgák szabályozása is — a mint erre külföldön példa is van — az igazságügyminister elé tartoznék.

Méltóztatik az eddigelé mondottakból látni, hogy az előadói tervezet és közöttem a minősítő vizsgák reformja kérdésében igen nagy ür tátong, mi csak úgy lenne áthidalható, ha a készülő törvényjavaslatnak már a czime sem szólna az elméleti minősítő vizsgák közül csupán csak az elméleti jogtudományi államvizsgáról, hanem a jogtudományi doktorátusról is. Olyan egységes államvizsgát, minőt az előadói tervezet akar, csak akkor lehetne csinálni, ha nálunk csupán állami jogtanító intézetek volnának. Ekkor aztán, de csakis ekkor lehetne az államvizsga jogát minden jogtanító intézetnek megadni.

Javaslataim tehát a következők:

1. a jog- és állam-tudományi tanfolyam egyetemen, állami, illetőleg államkezelt jogakadémián, nemkülönben nyilvánosági joggal bírói autonóm egyházfelekezeti akadémián egyaránt végezhető legyen;

2. alapvizsgák is a fenti intézetek mindegyikén egyaránt legyenek;

3. elméleti minősítő vizsgák (doktoratus, államvizsga) már csak állami illetőleg államkezelt jogtanító intézeteken tartásának és pedig:

a) a jogtudományi doktorátus egyetemeken;

b) államvizsgák az állami illetőleg államkezelt jogakadémiákon;

4. mindkét fajta vizsga (doktorátus, államvizsga) egyenlően minősítsen a nagyobb jogi képzettséget igénylő közszolgálati pályák megkezdésére s mindegyik vizsga alapul vételével egyaránt lehessen jelentkezni az átszervezendő ügyvédi vizsgára, de azért ez a vizsga még ne minősítsen magában véve az ügyvédség önálló gyakorlatára, hanem erre nézve még egyebek közt a jogtudományi doktorátus kimutatása is kívánassék;

5. a gyakorlati birói vizsgálat megszüntetésével a birói képesítést is csak az ügyvédi vizsga nyújtsa.

Az elmondottak volnának azok, miket a jelen viszonyok között egyedül ajánlhatok. Még csak azt jegyzem meg, hogy javaslataim csak a maguk egészében véve lehetnek kellő hatással. Még egyes kérdések vannak hátra mielőtt előadásomat befejezném.

Egyes kérdések.

Az államvizsga szervezetét illetőleg igen röviden szólhatok. Az államvizsga újra külső államvizsga lenne vagyis olyan, hogy a jogtanító intézetektől független létnek örvendene. Ezt azonban a részletes rendelkezések illuzoriussá tennék. Az államvizsga külső államvizsga csak azért lenne, hogy ne lehessen sok helyen majd azt rámondani, hogy egyházfelekezeti államvizsga. De hogy főleg az egyházfelekezeti professzorok ne panaszkodhassanak, nagyjában a professzori elem tulnyomóságát biztosítaná, minek következtében a legtöbb helyen az egyházfelekezeti államvizsga valójában mégis csak meglenne s még hozzá úgy, hogy egészen szabad teret nyerne. Csupa megalkuvás az első előadói tervezetre beérkezett sok véleménynyel. És a mi épen az elnök vetojogát az államvizsgán való átbocsájtás ellenében illeti, ez a jog bizony igazán csak látszatra való volna. Még az érettségi vizsgán sem bizonyult hatályosnak. Nem is lehet azon, ha maga az oktatás hiányos volt vagy ha épen erős egyházfelekezeti tendenciákat követett, vetokkal segíteni. Az sem megfelelő, hogy az állami illetőleg államkezelte jogakadémiák székhelyein jóformán csupa államilag kinevezett professzorral szemben épen úgy érvényesülhessen, mint autonóm egyházfelekezeti akadémiák székhelyein jóformán csupa egyházfelekezeti professzorral szemközt, kik nem állanak semmi tekintetben sem az állam fegyelmi hatalma alatt.

A külső és belső államvizsga közötti nagy ingadozást az előadói tervezet 11. §-a egészen jól illusztrálja :

«Az egyes vizsgabizottságok az elnökön kívül négy tagból állanak. E négy tag közül rendszerint csak egy tag lehet olyan, ki nem tartozik a tanári testület kötelekébe, de rendkívüli szükség esetében is kettőnek a tanári testület kötelekébe kell tartoznia».

Mi következnek ebből? A vizsgabizottság, ha kell olyan bizottság, melynek minden tagja, az elnököt sem véve ki, professzor, ha kell mindjárt olyan is lehet, melynek a többségét nem professzorok alkotják. Csakhogy így szervezni a szervezés minden elvével ellentétes volna. Az egyedüli mentés az, hogy az állami vizsga főleg az autonóm egyházfelekezeti jog- és állam-tudományoktatás alapul vételével készül.

A magántanárokkal tervelt elbánást az államvizsga körül sem helyeselhetem. Ezek a 10. §. szerint csak úgy mellékesen vétetnének igénybe, épen csak úgy, mint más a jogtanítás körén kívül álló elemek. A magántanári intézmény — habár a magántanárok nem igazi professzorok — a főiskolai szervezetek lényegesen kiegészítő részei kell hogy legyenek már tanszabadsági szempontból is, mire nézve a törvényes alapot a pesti egyetemről szóló 1848. évi XIX. törvényezikk nyújtja. Ennek megalkotása óta a magántanári intézmény gyökeret is fogott. Állásuk is körül van övezve annyi biztosítékkal, hogy eléggé önállóak lehetnek. Tehát az államvizsgai bizottságoknak rendes tagjai kellene hogy legyenek. Tudtunkkal csak a pécsi jogakadémiát illetőleg kellene kivételt tenni, hol a magántanár előadási jogosultságát a püspök bármely félév elteltével visszavonhatja. Így olvastuk ezt a pécsi püspöki joglyceum szervezeti szabályának 11. §-ában, melyet a miniszteri, püspöki és káptalani kiküldött bizottságok 1900. évi május 26-án jóváhagytak. Úgy látszik, hogy ennek a behatása alatt bánt el az előadói tervezet a magántanárokkal. Valójában így kell hogy legyen az, ha az államvizsgai reform — mint ezt már kiemeltük — az egyházfelekezeti oktatás süppedékes talaján épülne fel.

A mi az államvizsgára bocsájtást illeti, az mindenesetre kívánatos, hogy jog- és állam-tudományi tanfolyam hallgatása nélkül ne lehessen államvizsgához jutni. És azt is csak helyeselhetem, hogy kivételesen a vizsgázónak más jogtanító intézet székhelyén is lehessen államvizsgát tenni, mint a mely helyen végzett, de csak olyan helyen, melyen lakik vagy a mely lakásához legközelebb esik. Ha egyetemen vagy autonóm egyházfelekezeti intézeten végzett, szerintem azon állami igazgatás alatt álló jogakadémián tartoznék vizsgázni, mely az illető egyetem vagy intézethez legközelebb esik.

Mindezeknél sokkal nagyobb súlyt helyezek a tanulmányi rend kérdésére.

Már azt is helytelennek találom, hogy az előadói tervezet az 1897. évi porosz szabályozás után indulva, a vizsgára bocsátás ötletéből belenyul a tanulmányi rend némely dolgába, mire nálunk nincs oly szükség, mint Poroszországban, hol el kellett számolni a német egyetemi élet közösségénél fogva azzal, hogy a porosz ifjuság idegenbe is megy tanulni. De egyéb aggodalmam is van, miután a tanulmányi rendet még majd rendeletileg kell utólag szabályozni.

Az első előadói tervezet azt foglalta magában, hogy minden jog- és állam-tudományokat tanító intézetnek ugyanazon egy tanulmányi rendje legyen, mit azon az alapon vélt kivihetőnek, mert azt hitte, hogy az egyetemi jog- és állam-tudományi rend már is egy a jogakadémiák tanulmányi rendjével. Pedig az egyetem ma már nem olyan intézmény, mint régente, midőn első sorban az alsóbb iskolákat (elemi, gymnasium, akadémia) foglalta magában és csak az, mi ezeken még felül volt benne, volt valami különálló. Ma az egyetem egészen egyetem kell hogy legyen, mely semmiféle részében sem eshet más valamely tanintézettel teljesen egyenlő tekintet alá. Ezt a reformját egyetemünk az 1848. utáni időben nyerte s mind e mai napig hiven őrzi.

A második előadói tervezet nem szól ugyan egységes tanulmányi rendről, hanem csak tanulmányi rendről, mit majd rendeletileg kell szabályozni. De még mindig féltő, hogy egységes tanulmányi rendtartás talál készülni, miután tanulmányi rendről általában van szó minden közelebbi tájékoztatás nélkül.

A tanulmányi rendtartásba vágólag még csak azt jegyezem meg, hogy a gyakorlatokban való részvétel kötelezettsége nem lesz mindenütt és mindenkor keresztül vihető s hogy adjunktusok nem a jogi karnak valók. Elég baj, hogy a második előadói tervezet is még mindig az 1897. évi porosz szabályozás után indul, mely magát már saját hazájában is meghazudtolta. A revíziója épen most van folyamatban s azok az 1897-ben kötelezőleg előírott praktikumok igen sok panaszra szolgáltatnak okot. Az írásbeli dolgozatok ellenőrizhetetlensége, a korre-

petitorok intézménye, igen demoralizálólag hatnak azon felül, hogy a professzorokat rendszeres előadásaikban is megbénítják. Megérthetjük, hogy a kötelező praktikumokat saját hazájukban megszüntetik s már csak a mi intézeteinken lesznek meg el-
ijesztő példaképpen.

Még a kötelező kollokviumok behozatala is fölötte károsnak bizonyulna legalább a budapesti jogi karon. Igen megzsibbasztanak a professzoraink irodalmi működését, mely pedig az újabb időben már évek óta igen nagy lendületnek örvend. De azért az előadói javaslat szinte kesereg a felett, hogy a hallgatóságnak nagy száma miatt irodalmi működésünk nem érvényesülne kellőképpen. Hátha még a kötelező kollokviumok behozatnának.

A mily kívánatosnak tartom magam is azt, hogy a ki alapvizsgán bukott, az azt az évfolyamot ismételni tartozzék, melyhez az illető alapvizsga tartozik, épen olyan kevéssé helyeselhetem azt, hogy a második alapvizsga tárgyai: a magyar közjog, a közgazdaságtan és pénzügytan helyett a magyar magánjog, az egyházjog és a nemzetközi jog legyenek. A mint nincs szükség arra, hogy az első alapvizsga tárgyai változzanak, épen olyan kevéssé szükséges az, hogy a második alapvizsga tárgyai mások legyenek, mint az eddigiek. A két alapvizsga között a jogi és államtudományi képzés tárgyai kell hogy némiképpen megoszoljanak és pedig a bevezető tanulás érdekeit tartva szem előtt. A magánjogi képzés szempontjából legalapvetőbb a római jog. Ha tehát ez az első alapvizsgán a jogtörténettel együtt szerepel, melyben szintén vannak magánjogi elemek, úgy a második alapvizsgának a közjogi és a közgazdasági tanulás érdekeit kell szem előtt tartani. Ekkor pedig a második alapvizsgának mai tárgyai a leginkább megfelelőek. Azért a magánjogi képzés, mely a jogi képzés alapja, egyáltalán nem fog rövideséget szenvedni. A magyar magánjogra majd az államvizsgán rá kerül a sor s még majd azon a gyakorlati vizsgán is, melynek a nevét eddigelé nem tudjuk. Az egyházjog is inkább az államvizsgára való, nemkülönben a nemzetközi jog. Mind a kettő azt igényli, hogy előbb már más tárgyak ismeretével rendelkezék az, ki belőlük vizsgát akar tenni. Legfőbb elv gyanánt pedig az szolgáljon, hogy az alapvizsgákat és az államvizsgát együtt tekintve,

mindegyik tárgyból csak egyszer kelljen vizsgáznia. A mondotaknak megfelelőleg a közjog és a közgazdaság a pénzügytanal együtt továbbra is alapvizsgái tárgyak maradnának s az egyházjog és nemzetközi jog az államvizsgába kerülnének fel. Nemkülönben helyet kellene itt a politikának szorítani s annyival inkább, mert a jogbölcészlet az alapvizsgából kiszorult. A közigazgatási jog külön a pénzügyi joggal az államvizsgálat tárgya legyen.

Végül az a kérdés merül fel, hogy helyeselhető-e az, hogy az újonnan szervezendő merőben tudományos jellegű doktori fok szigorlataira csak az bocsájtassék, ki a szervezendő elméleti jog- és állam-tudományi vizsgát már letette.

Erre a kérdésre csak vagylagosan felelhetünk.

Ha a jogtudományi doktoratust nem daraboltatnék el egyes részeire, hanem az a maga egészében meghagytatnék, úgy semmi szüksége annak, hogy a jogtudományi doktoratust az államvizsga megelőzze. Csakhogy ekkor annak kevés értelme volna, hogy a jogtudományi doktoratus minősítő erejét veszítse.

Ha azonban az elaprózás megtörténnék, úgy igen is szükségessé válnék, hogy a jogtudományi doktorátust megelőzőleg az államvizsga megköveteltessék, mely a jog- és állam-tudományi képzés összes ágazatait valahogyan mégis csak felölelné s némi bizonyosságát adná annak, hogy az, ki valamiből doktor lett, a jog- és állam-tudományokat összeségükben is tanulta.

De mi következne ebből?

Egyenesen az, hogy a doktorátus az államvizsgának lenne valósággal alárendelve s hogy a midőn minősítő erejétől megfosztanak, még a tudománynak sem engednék igazában át. Így aztán a doktorátusnak még önálló tudományos bece sem lenne. Értékét teljesen elveszítené.

Befejezés.

Az előadottakból látni való, hogy a magyar államnak minő nagy érdeke forog koczkan, midőn az elénk adott legujabb elő-

adói tervezet harmadizben próbálja meg azt, hogy az állam-kezelte jog- és állam-tudományi oktatás, melynek az egyetemi e fajta oktatás a koronája, háttérbe szoríttassék. Ugy látszik az állam kezelte egyetemi jog- és állam-tudományi oktatás van leginkább áldozatul kiszemelve.

Odáig jutottunk, hogy már egyházfelekezeti egyetemek keletkezését is inkább emlegetik, mint azt, hogy állami egyetemi életünk gyarapodjék. Maga az előadói tervezet is azért nem véli a jogtudományi doktorátust államvizsgaként elfogadhatónak, mert majd az egyházfelekezeti jogtudományi doktorátusok is meg lesznek. Mintha ilyenek másutt nem volnának s mégis nem úgy állana a dolog, hogy nem mennek — Belgiumot kivéve — minősítő vizsgák számába. Immár az állami értelemben vett egyetemi oktatás iránti szükséges érzék még az irányadó helyen is hanyatlóban van.

Valójában új egyetemek létesítéséhez kellene látni és pedig haladéktalanul. Tudjuk ugyan, hogy nem kell mindent az államtól várni, de az egyetemi intézmény semmi esetre sem olyan, minek fejlesztését egészen a társadalomra lehetne hagyni már állami szempontnál fogva sem. Még pénzhányról sem volna szabad panaszkodni. Hogy állami egyetemek kellő számban legyenek, elsőrendű szükséglet. Még azzal sem szabad mentegetődni, hogy professzorokkal kellő számban mindjárt nem rendelkezünk. A jövőben még kevésbé lesznek, ha a szomorú állapotot tovább is összetett kezekkel nézzük. Előbb az intézmények álljanak rendelkezésünkre s bizzunk benne, hogy a megfelelő emberek sem fognak majd idővel hiányozni. Egyébként egész nemzeti fejlődésünkről le kellene eleve mondanunk. A felett vitatkozni, hogy az intézmény legyen-e meg előbb vagy a hozzá való emberek, meddő dolog.

Már odáig is eljutottunk, hogy nemcsak az állami jellegű egyetemi oktatás nem fejlődik, de már az állami jellegű jog- és állam-tudományi oktatás méltatásához szükséges érzékünket is elvesztettük. Azt mondani, hogy egyházfelekezeti befolyástól tartani a jog- és állam-tudományi oktatás terén — eltérőleg az egyetemek bölcsészeti karain előadatni szokott tanulmányi szakoktól — már a tárgyak természeténél fogva sem lehet, igen téves felfogás, mi arra mutat, mintha a jog nem volna egyeb,

mint olyan szabályoknak a foglalatja, miket csak egyféleképen lehet ismerni. Az egész jog- és állam-tudományi oktatás valami merőben gépies volna, mit az állam minden körülmények között dominálhatna, még ha az egész jog- és állam-tudományi oktatás egyházfelekezetek kezébe kerülne is, melyek alig is tehetnek másképen, mint hogy jóformán mindent a saját felfogásuk világából (*ratione peccati*) tekintenek. Valójában nem egyszer döbbsentem meg, midőn alkalmam volt az előadói tervezetek előmunkálataiba beletekinteni. Így akkor is, midőn az első előadói tervezet megokolásában azt olvastam, hogy ha majd polgári törvénykönyvünk lesz, elég lesz a római jog főbb elemeinek a tanítása. Nemkülönben megdöbbsentem akkor is, midőn ugyanott azt olvastam, hogy az egyházjog az egyházpolitikai törvények következtében tulajdonképeni jelentőségét elveszítette. Pedig csak azt lehetett volna mondani, hogy az egyházjog nem egy tétele polgári kötelező erejét elveszítette.

De a munka serényen tovább folyt elodáig, hogy a jogi vizsgázás és oktatás dolgának szabályozása a legutóbb tartott legmagasabb trónbeszédből is kihallatszott. Ily körülmények között ezt a második előadói tervezetet nem tekinthetjük többé egyszerűen előadói tervezetnek. A dolog sokkal előhaladottabb állapotban van, semhogy beérhetnők azzal, hogy csak bizonyos részletkérdésekre nyilatkozzunk. Az újra és újra felvetett kérdést a maga egész elvi jelentőségében megfontolás tárgyává kellett tennünk. Különösen az egyházpolitikai törvényeinkhez való viszonyát kellett fontolóra venni. És nem ok nélkül. Úgy látszik, hogy egyházpolitikai törvényeink még mindig gyermekkorukat élik, mely kornak a gyermekbetegségei sem hiányzanak. Az ilyen egyházpolitikai gyermekbetegségeknek majd az a szimptomája, hogy az egyházpolitikai törvényekbe többet magyaráznak bele, mint mi bennök foglaltatik, majd meg az, hogy nem öntudatosan ugyan, de azokkal a törvényekkel mégis ellenkező irányban kezdenek a további törvényalkotásokhoz látni. A mi épen az egészen az államra tartozó minősítő vizsgák kérdését illeti, az egyházfelekezetek egyáltalán nem követelhetik meg az államtól, hogy azokat az egyházfelekezeti jog- és állam-tudományi oktatásnak kedvező módon rendezze be, különösen nem akkor, ha az egyházfelekezeti jog- és állam-

tudományi oktatás már is tulteng. Elég sajnós, hogy a magyar állam a jog- és állam-tudományi oktatás terén az egyházfelekezetekkel szemben már is tulment az általában elfogadható engedékenység határain. Úgy látszik, hogy az egyházfelekezetiiség az államiság, a vallás a jog fölé fog kerekedni. (*Lelkes taps és éljenzés*).

Csorba Ferencz:

T. teljes-ülés!

Bocsánatot kérek, hogy szives figyelmüket, a melyet Kováts tanár úr ő méltóságának ragyogó előadása eddig oly teljes mértékben lekötött, az idő előrehaladt volta daczára még rövid öt perczre igénybe venni bátorkodom, de nem szeretném, ha teljesen és kizárólag ezen kápráztatóan fényes és rám nézve is nagyon érdekes előadás kizárólagos hatása alatt méltóztatnék széjjeloszolni azon tekintetekben is, a melyekre nézve ő méltósága tévedésben van és a melyek ép a lényeket érintik.

Ő méltósága t. i. két irányban intézett támadást a tervezet ellen, és azt hiszem, hogy mind a két támadása a javaslat intézkedéseinek félreértésén alapszik. Egyik támadása a javaslat azon szakasza ellen irányul, a mely szerint, a mint ő méltóságának allegalni méltóztatott, ezután meg lesznek szabva a föltételek, a melyek szerint minden felekezet jogakadémiát fog felállíthatni. Ezen 5. §. intentiója azonban nem ez, hanem az, hogy törvényileg állapíttassanak meg a föltételek, a melyek mellett, a most meglevő jogakadémiák — *és csakis a már meglevők* — számíthatnak — még nem is arra, hogy ott államvizsga-bizottság szerveztessék, hanem — csupán arra, hogy végbizonyítványaik államvizsgára való bocsátásra továbbra is jogosítsanak. Ennek következtében azt gondolom, hogy mindaz a kétségtelenül megdöbbentő aggodalom, a melyeket nemzeti-ségi és állami szempontokból e §-hoz füzni méltóztatott, ez a kápráztató része az előadásának meg nem áll.

A t. előadó úr második aggálya arra irányult, hogy a javaslat felekezeti államvizsgákat teremtsen és ennek következtében egy olyan generációt fog nevelni, a mely az állami jurisdictió szolgáltatására talán kevésbé lesz alkalmas, mint a mostani. De

méltóztassék figyelembe venni, hogy most van Magyarországon igazi felekezeti államvizsga, a mikor a felekezet nevezi ki a bizottság elnökét, és a felekezet prezentálására neveztetnek ki az összes vizsgáló bizottsági tagok. Ma a magyar állam közhatalmát gyakorló összes tisztviselők teljes qualificatiót kaphatnak az ilyen szervezetű államvizsgán. Megengedem, hogy ha tabula rasa-t csinálhatnánk, akkor nem lenne az sem ideális, a mit a javaslat tervez, hogy t. i. bizonyos tekintetben, de inkább csak a tanításban, — mert a vizsgáló-bizottságok szervezete a felekezet eddigi tulsúlyát kizárja, — a felekezetek meglevő intézeteikben továbbra is szereplő tényezők maradnak. Ámde kétségtelen, hogy ném tisztán ideális szempontból, hanem a mostani állapothoz képest a tervezet, ép állami szempontból is, messze, igen messze menő haladást jelent.

Ő méltóságának a táblára irt jegyzeteire vonatkozólag megjegyzem, hogy abban is tévedésben van, hogy a hol az egyes figurákban keresztet rajzolt, ott az egyes vizsgabizottságok szervezetében mindenütt felekezeti ember lenne. Az ugyanis még nem felekezeti ember, a ki azon felekezethez tartozik, a mely felekezet jellegét az intézet viseli, hanem csak az a felekezeti ember, a kit az illető felekezet alkalmaz. A kit szabad discretiónális jog szerint az igazságügy- és a cultusminiszter választ ki, lehet ugyan az illető intézetet fentartó felekezethez tartozó ember, de az sohasem lesz azért felekezeti embernek tekinthető. Áll ez mindenekfölött az elnökre, a ki soha nem is lehet tagja a tanári testületnek, és mindig az igazságügy- és a cultuszminiszter által neveztetik ki.

Kováts Gyula : Lehet más intézetből való felekezeti tanár !

Csorba Ferencz : Igenis lehet ! De — a mint most mondtam — az, a kit a cultusz- igazságügyminiszter úr szabad discretiója alapján nevez ki, az akár protestáns, akár katolikus intézet tanára, a vizsgabizottságban már nem felekezeti ember, hanem tisztán állami ember szerepét viszi.

A negyedik nagy momentum, a melyet méltóztatott támadni, az, hogy ez a javaslat lesülyeszti az egyetemi tanítást a jogakadémiák niveaujára. Ő méltósága ez érvelését arra alapítja,

hogy a tanulmányi rend egyenlő és egységes lesz. Ámde a javaslat nem szól egységről, hanem csak összhangról. Azt hiszem tehát, hogy itt a tévedés oly radicalis, hogy nem is lehet tere a vitának.

Ezek voltak a legkimagaslóbb mozzanatok, a melyekre azt a rakétaszerűen gyújtó szép, és történeti fejleményekbe oly gyönyörűen bevilágító előadást fektetni méltóztatott, és méltóztatásuk éppen ezért megbocsátani t. teljes-ülés, hogy az idő előrehaladott volta daczára vettem magamnak bátorságot arra, hogy öt perczen belül rámutassak, miszerint mindenütt éppen az alap és a kiindulási pont, a melyre olyan gyönyörű fényt vetni méltóztatott, nem congruál a javaslat rendelkezéseivel. (Éljenzés.)

Kováts Gyula: Igen röviden válaszolhatok. Az előadói tervezet figyelmes elolvasása mindenkit meggyőzhet arról, hogy benne az egyházfelekezeti jogi oktatás fejlesztése tervezetik. Hogy csak a létező jogakadémiák vétetnének számba, erről a tervezet egy árva szóval sem tesz említést. Az 5. §-ból kiteszőleg normatív szabályozás adatnék arra nézve, hogy valamely jogi tanintézet hallgatóinak minő feltételek alatt adhat a jogvégeztségről bizonyítványt (absolutorium), melynek alapján államvizsgára bocsátandók. A 7. §. aztán azt fogná megállapítani, hogy államvizsgai bizottság csakis olyan intézet székhelyén lehet, a mely az államvizsgára jogosító absolutoriumot adhat. Mi természetesebb tehát mint az, hogy az absolutorium adásának joga az illető helyen az államvizsgát is meg fogná teremni. Hogy az intézetet a kormány kell hogy engedélyezze, ez az egyházak közötti pártás elvénél fogva semmiesetre sem gyakorolható úgy, hogy közülök valamelyiknek egy intézet se jusson, ha az 5. §-ban tervezett feltételeknek megfelelne. A paritásból folyólag még azt is követelhetné, hogy arányosan neki is legyenek kellő számban jogtanító intézetei. Ezzel is bebizonyul, hogy az előadói tervezet milyen kevésé számolt el azzal a közjogi állapottal, mely nálunk a jogi oktatásra nézve még mindig fenálló. — Az az én második aggodalmam is minden komoly alap híján való volna, hogy az az ú. n. felekezeti államvizsga valójában még jobban fogna szerepelni, mint eddigelé. Pedig való igaz, hogy ha a jogi doktorátus nem lesz az ügyvédi vizsga előfeltétele, a felekezeti államvizsga még nagyobb erőre fogna szert tenni. Persze nem formailag, hanem valósággal. Az, hogy a miniszter fogná az államvizsgáló bizottság tagjait kinevezni, nem változtatna a dolgon, midőn az elnököt sem véve ki, az is lehetséges volna, hogy a bizottság valamennyi tagja felekezeti intézeti tanár lenne. — A legradi-

kálisabb tévedésem az volna, hogy a különálló egyetemi jogtanulmányi rendtartás kiküszöböltetnék s az akadémiákkal egységes tanulmányi rendtartás lépne életbe. A tervezet 6. §-a világosan azt mondja, hogy a tanulmányi rendet az egyetemeknek valamint a jogakadémiáknak meghallgatása után, a vallás-és közoktatásügyi miniszter rendeletileg állapítja meg. A megokolás hozzáfűzi, hogy «a két tanulmányi rendben kellő összhang legyen.» Csak hogy aztán az könnyen lehetséges — a mint valószínű is — hogy a szakiskolai tanulmányi rend kerekedik felül. Annyi bizonyos, hogy maga a 6. §. sincs jól szövegezve, miután csak egy tanulmányi rendről szól. (Éljenzés.)
